

A rajziskola és a kereskedelmi szaknevelés a XVIII. század végén

A rajziskolák alapítása a magyar nevelésügy első szervezésének idejére esik. Helyenként működtek ugyan valamivel a Ratio megjelenése előtt is, ezeket azonban határozott munkakörbe állította s mellettük nagyon sokat hívott életre az a királyi rendelet, amely évtizedes előmunkálatok, tervezetek és harcok után napvilágot látott. A felvilágosodás hatása alatt Mária Terézia az állam feladatának tekintette a polgárok nevelésének kérdését; az alattvalói hűség megerősítése, az adózóképesség fokozása s az erkölcsös életre való nevelés céljából pedig alattvalóinak a megélhetést elősegítő, az ember testierőit foglalkoztató, hasznos ismeretekkel való ellátását határozta el. Birodalomalkotó tervében a termelő és értékesítő rendnek nagy szerepet szánt s a munka, a hasznos foglalkozás megbecsülésével öntudatot akart e rendbe önteni. Nagyon világosan látta birodalma gazdasági alapfeltételeit s a tanügy átszervezésének kérdésében sokkal inkább gondolt e két nemzettartó pillérre, mint az XVIII. századi nevelésügyünk monográfiáiból látszik. Nevéhez fűződik az elemi oktatás általánossá tétele, de jellege szakirányúbb, mint a mai népiskolának. Különösen hangzanék, ha éppen ő, akinek uralkodásában a hasznossági szempont a kiemelkedő, aki a műveltségadó iskolák szerveztet az egyetemig kiépítette, figyelmen kívül hagyta volna az iskolaügyben a szakszerűséget. A pietisták mintájára az elemi iskolát szánta a XVIII. század végének valóságos szakiskolájául. Az elemi iskola tantárgyai, a módszer (saganische Lehrart) a hasznosság jegyeit viselik magukon¹ s mindannyian különösen a gazdasági életre vannak tekintettel. Áll ez a megállapításunk a nemzeti iskola 3. osztályára, amelynek egyes tárgyaiból, a geometriai és szabadkézi rajzból a tankertületi székhelyek kivételével a Ratio életbeléptetése után a nemzeti iskola 4. osztálya (pl. Sopronban), majd a nemzeti iskoláknak az 1787. évben 4. osztályúvá tétele² után a 4.-nek párhuzamos osztálya lett. Valójában azonban sokkal több, jelentősége sokkal nagyobb: az így kialakult *rajziskola* lett a XVIII. század végének egyetlen szakirányú iskolája, ahol az iparosok és kisebb számban a kereskedők nevelése történt. Az első, aki a rajziskoláknak szakirányú nevelésünk alakulására tett hatásával foglalkozott, Sztérynyi József³ volt. A piaristák törekvésein, a Ratio hasznossági szempontjain kívül ismerteti a rajzoktatásra vonatkozó XVIII. századbeli rendeleteket, néhány rajziskolánkat a felderített anyag alapján, ezek működését, felszerelését s határozottan annak a felfogásnak képviselője, hogy a rajziskola csupán iparosok képzésére szolgált. Fináczy Ernő⁴ inkább nevelésügyünk általános alakulását figyelte. Művében a Ratioval kapcso-

¹ Fináczy E.: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában II. 279.

² A helytartótanács 3213. és 3717. sz. rendeletei 1787-ben, a soproni levéltárból (Gestions—Prof. 1787. II. 649—50, 807.)

³ Sztérynyi J.: Az iparoktatás Magyarországon. 15.

⁴ Fináczy: i. m. II. 202, 204, 280.

latban többször említi a hasznosság elvét, amelynek egyik jelentkezése a rajztanítás. A szakirányú képzés és a rajziskolák összefüggése kiesett érdeklődési körén, valószínű azonban, hogy ő is az iparosnevelés szervét látta benne. Neveléstügyi kutatásait 1848-ig, tehát éppen abban a korszakban, amikor a XVIII. századi szaknevelésünk kibontakozik, Kornis Gyula⁵ folytatta. A reális irányú törekvések között mint ipariskola szerepel a rajziskola, róla az ismert anyag alapján ad helyzetképet. Sajnálatos azonban, hogy a részletkutatások hiánya miatt a kép csak vázlatos, mert az 1790-es években a rajziskolák szaknevelésügyünk legjelentősebb tényezői. Az 1777—1848 közti időben érdekelne bennünket a rajziskolák alakulása, elsorvadásuknak oka, felszerelésük és tanulóik, a gazdasági életre tett hatásuk, helyük közoktatásügyünk szervezetében; mindezek nélkül ugyanis a jelentős monográfia hiányosnak tekinthető. Vig Albert⁶ kiegészíti Sztérényi munkáját az idevonatkozó újabb anyag (Magyar Iparoktatás évfolyamai) felhasználásával, saját kutatásaival s a rajziskolákban Sztérényivel egyértelműen iparoktatási intézményt lát. Az ipari és kereskedelmi nevelés szoros kapcsolatára Mária Terézia terveiben először Vincze Frigyes⁷ világít rá, nem tulajdonít azonban a rajziskolának oly jelentőséget, hogy az szakirányú képzésünk alapvető intézménye lehet. Nála is csak iparosképző s a kereskedőnevelésben szerepe nincsen. Ez a felfogás módosításra szorul. A rajziskola szervezete a legszorosabban egybeforrt az elemi iskoláéval. A legtöbb helyen egyazon épületben voltak, csupán tanítóiknak volt valamivel nagyobb jövedelme. Az elemi iskolával való egybekapcsolás természetes is volt: nevelésügyünk történetében a szakismereteket akkor nyújtották, amikor a növendék a kor műveltsége alapelemeinek birtokába jutott. A mondottak megvilágítására vessünk azonban egy pillantást a XVIII. századi rajziskolára.

Létrejött a nemzeti iskola szervezésével kapcsolatos, csak olyan helyen alakult, ahol nemzeti főtanoda (4 osztály) vagy 3 osztályú elemi iskola volt. A Ratio⁸ szerint ennek az osztálynak részesítenie kellett tanulóit „a mértan és természettan alapelemeiben, a szabadkézirajzban és más ügyességekben is, amelyekre azoknak lesz szükségük, akik a latin iskolába nem kívánnak átlépni.“ Mivel azonban ebben az osztályban a latin nyelv elemeit is tanították,⁹ szükség volt egy újabb osztály felállítására, amely 4. osztályként *rajzosztály* (Zeichnungsklasse) elnevezést nyert. Ez a fejlődés nagyjában 1778 körül bekövetkezhetett az elemi iskolák szervezetében, habár a rajziskolák megindításának kezdete kiderítve nincsen.¹⁰ Vig Albert az 1786. évi leltárak alapján erre az időpontra

⁵ Kornis Gy.: A magyar művelődés eszményei II. 388.

⁶ Vig A.: Magyarország iparoktatásának története. 90.

⁷ Vincze Zs.: A kereskedelmi oktatásügy fejlődése és mai állapota 138, 146; Szakoktatásunk multja és jelene 17, 37.

⁸ Friml A.: Az 1777-i Ratio Educationis. 95.

⁹ Fináczy: i. m. II. 288; a soproni levéltárból már 1783-ban: linque Latinitatis elementa tradentis professoris salarium (Tomus II. Inclytae Regio Cameralis Commissionis 713—4.)

¹⁰ Erre nézve csak a nemzeti és rajziskolával rendelkező városok levéltárai adhatnak felvilágosítást. Ismereteink e téren vagy hiányosak, vagy létezésükről, pl. Székesfehérvár, Kőszeg, stb. semmit sem tudunk. (Vig: Iparoktatás 109).

helyezi őket, holott pl. Budán, Sopronban már 1778-ban működött. Valószínűen ez a helyzet a többiekénél is, mert ha a rajziskolák 1786-ban oly bőséges rajzanyagot tudtak küldeni,¹¹ úgy működésük 1786 előtt jóval megkezdődhetett. Megindulásuktól kezdve a nemzeti iskola és gimnázium tanulói látogatták. Arra nézve, hogy a szaknevelés ügyét is szolgálja, az 1783. évi rendelet¹² óta van tudomásunk s ezzel kapcsolatban érkeznek a városok tanácsaihoz az első intézkedések.¹³ Ez is, valamint az 1786. évi rendelet csupán az iparosokra gondol s ezekre szab ki látogatási rendszabályokat.

A nemzeti iskola szervezetében a következő évben változás áll be. Ez az intézmény ugyanis létrejöttétől fogva csupán műveltséget akart nyújtani valláskülönbőség nélkül; e nagyszabású kezdeményezés azonban megakadt. II. József 1786-ban¹⁴ megint rendeletekkel kísérletezik a vegyes iskolák (gemischte Schulen) megalapítására. A megvalósítás elé ismét nagy akadályok gördülnek, e miatt 1787-ben, hogy az ifjúságnak a német nyelv tanulására eszközöket nyújtson s a vegyes iskolák haladékokat kapjanak, elrendeli, hogy a nemzeti iskolák 4. osztályát is fel kell állítani;¹⁵ eddig ugyanis ily 4. osztályos intézetek csak a tankerületek székhelyein léteztek.¹⁶ Ezzel a rajziskola a negyedik osztály párhuzamos osztálya s jóformán a szakirányú képzés szervévé lett a XVIII. század végén. Rajziskoláink működése ebben az időben kellően kiderítve nincsen, tanulóifjúságáról sem tudunk eleget. Jórészt iparosok látogatták, de nyomai vannak, hogy kereskedőtanoncok is nyertek itt kiképzést. Valószínűvé teszi ezt az a feltevés, hogy ha Mária Terézia és II. József az iparosok képzéséről aprólékosan gondoskodott, azt sok rendeletben szabályozta, alig hihető, hogy a másik országfenntartó rendnek, a kereskedőknek képzéséről megfeledezett volna. Azonkívül bár a rajzolás inkább az iparban hasznosítható, a vonalak húzásának, a kéz gyakorlásának mégis hatása van a kézírásra, annak alakulására, a szép írásnak pedig a kereskedő életében döntő jelentősége van. Ezt a gondolatot fejezi ki az 1783. évi első rendelet is,¹⁷ amely szerint a betűvetést is a rajzzal kellene kezelni. E megfontolásokon kívül nyomai is vannak, hogy a rajziskola tanulói közé kereskedők is kerültek. Ez a fejlődés 1786 és 1792 között következett be.

¹¹ Iványi B.: Rajz- és egyéb iskolai műszerek és iskolai felszerelések 1790 körül (Magyar iparoktatás 1904—5. évf.)

¹² Vig: Iparoktatás 95. o.

¹³ Főigazgatói rendelet gr. Viczky Kristóftól és erre vonatkozó tanácsi határozat (Raths—Prot. 1783. 124, 205.)

¹⁴ A helytartótanács 28427/1785. és 6670/1786. sz. rendeletei a soproni levéltárból (Raths—Prot. 1786. I. 335—38, 339—40, 784—85). Kornis: A magyar művelődés eszményei I. 68, 76.

¹⁵ A helytartótanács 3213/1787. sz. rendelete (Gestions—Prot. 1787. II. 588—89.)

¹⁶ Fináczy: i. m. II. 290.

¹⁷ Vig: Iparoktatás 96.

A helytartótanács 1792 február 17-én 2746. sz. alatt¹⁸ többek között a rajziskolára nézve elrendeli, hogy a városi tanácsok a tanoncokat a negyedik osztály és a rajziskola látogatására szorítsák, különösen pedig a szülőket és mestereket ösztönözzék a kötelesség teljesítésére. Sopron város tanácsa még ebben az évben háromszor foglalkozik e rendelettel. Első ízben március 21-én,¹⁹ amikor erre a pontra nézve elhatározzák, hogy Artner Károly, Fodor József, Assmann András, Langecker Ignác és Wohlmuth Teofil tanácstagok a céhmestereknél tudakolják meg a tanoncok és azok szüleinek neveit, hogy a tanoncok iskolabajjárása rendben történjék, egyben az iparosok képviselői a céhmestereknek, a kereskedők megbízottja, Wohlmuth Teofil pedig a kereskedőknek megparancsolják, hogy senkit a 4. osztály és a rajziskola bizonyítványa nélkül tanoncnak fel ne vegyenek. A tanács június 30-án ismét foglalkozott²⁰ a rendelettel, ekkorra azonban már a megbízottak összeállították a rajziskolát látogatni köteles tanoncok névsorát, ugyanígy Wohlmuth Teofil a kereskedőkét, egyben azt határozták, hogy a jegyzékben előforduló céhek mesterei és a kereskedők előjárói korábbi határozatukat részleges ülésen a tanoncfelvétre ismét mondják ki. A jegyzékben összeírt mestereket inasaikkal együtt a részleges ülés elé idézik s nekik komolyan kötelességükké teszik, hogy tanoncaikat vasárnap és ünnepnap a rajziskola szorgalmas látogatására szorítsák. November 26-án²¹ aztán véglegesen kimondja a tanács iparosokra és kereskedőkre kötelezően, hogy a 4. elemi osztály és rajziskola bizonyítványa nélkül tanoncot fel ne vegyenek, tanoncaikat vasárnap és ünnepnapon az iskola látogatására

¹⁸ ... non secus adolescentes Arti et opificia discentes ad frequentandam quartam classem et Scholam Graphidis adigantur, consequenter eorundem Parentes et Magistri ad praedictam Scholam mittendo excitentur. (Raths—Prot. 1792. I. 545).

¹⁹ Dominis perillustribus senatoribus Artner, Fodor, Assmann, Langecker et Wohlmuth eum in finem extradabitur, ut ydem apud opificum ipsis qua commissarys adrepartitorum Magistros nomina Tyronum horumque parentum resciant, ut tam ydem Tyrones, quam et parentes et respective curatores ipsorum in ordine circa adeundem Graphidis Scholam commoveri valeant ... ipsis opificum... Magistris memorati D. Commissary prout et mercatorum dominus commissarius Wohlmuth ysdem mercatoribus injungendum habebunt, ne quempiam absque testimonio Superposito in Schola Graphidis et ad mercatores in 4. Classe unius anni progressu exhibendo ad Tyrocinium assumant (Raths—Prot. 1792. I. 546—47.).

²⁰ Opificum et Artificum in Elencho consignatorum Cehae Magistri, uti et Mercatorum Aulistes ad Particularem Consessum constituentur, iisdemque iniungetur, ne deinceps tales ad Arti- et opificia recipiant, qui Authentico Scholae Testimonio comprobare nequiverint, se ad minimum unum Annum in 4. Classe et Schola Graphidis cum fructu exegisse... consignati Arti- et opifices magistri, qui Tyrones habent, una cum iisdem Tyronibus ad Particularem Consessum citabuntur, iisdemque serio imponetur, ut eosdem Tyrones suos ad sedulo frequentandam Domini et Festis diebus praedictam Scholam Graphidis adigant. (Raths—Prot. 1792. II. 324—29.)

²¹ ... diversis Arti- et Opificibus uti et Mercatoribus serioque injunctum fuit ... , a döntés egyezik az előzőkkel. (Raths—Prot. 1792. II. 1343—45, 1347—48.)

kényszerítsék, a tanoncok viszont ezt szorgalmasan végezzék. Ez a határozat került aztán a kereskedelmi testület jegyzőkönyvébe is.²²

A határozatoknak kétségkívül az ad értéket, hogy a szakirányú pálya megkezdését bizonyos iskolafok elvégzéséhez köti s ilymódon talán első ilyennek tekinthető intézkedés szaknevelésügyünkben. A korábbi rendeletek ugyanis azt szabályozták, hogy a rajziskolai bizonyítvány nélkül senki fel nem szabadítható, itt a tanonckodás is iskolai bizonyítványhoz van kötve. Gondol ezenkívül az intézkedés arra is, hogy a szerzett ismeretek feledésbe ne menjenek, erre valók a vasárnapi gyakorlatok, ahol az iparosok rajz-, a kereskedők pedig rajz- és egyéb oktatásban részesültek. A kereskedőtanoncok valóban látogatták is a rajziskolát, ez kitűnik egy 1803-ból származó jelentésből.²³ A soproni adat különben nem egyedülálló; Révai Miklós, a győri rajziskola tanítójának 1792. évi jelentésében szintén fordul elő kereskedőtanonc.²⁴ Hasonlók kerülnének napfényre véleményünk szerint a városok levéltárainak pontosabb átkutatása után.

Bővebben igazolja aztán a rajziskolának a XVIII. századi kereskedelmi szakképzéshez való viszonyát az 1795. évi rendelet,²⁵ amely bevezetésében külön hangsúlyozza az ipar és kereskedelem kapcsolatát. „A rajziskola célja az volt, hogy a művészetek és mesterségek nagyobb tökéletességre jussanak, a kézműipart s az ebből keletkező kereskedelmet (commercium) előmozdítsák“, majd később: „joggal várhatta volna az ember, hogy az országban azután ügyesebb, tökéletesebb művészek és iparosok lesznek és ilyen módon a kereskedelmünket is jobban felvirágoztatják.“ Különösen nagyjelentőségű azonban a rendelet 5. pontja, amely XVIII. századi szaknevelésügyünket a rajziskola szervezetében egy újabb intézménnyel gazdagította s amely egyúttal sejteti azt a fejlődést, ahogy az ipari és kereskedelmi szaknevelésügy a XIX. században haladt a kettő különválásáig. A rendelet e pontja szerint ugyanis megállapítást nyert, hogy a rajziskolát oly tanoncok is látogatták, akik sem írni, sem olvasni nem tudtak s ezek hiányában a szükséges előmenetelt sem mutathatták fel. E miatt elrendeli II. József, hogy az úgynevezett ismétlőórákat, amelyeket a fenti hiány pótlására nagy eredménnyel vezettek be korábban egyes városokban, nemcsak a falvakban és mezővárosokban, hanem a nemzeti iskolával rendelkező városokban is rendszeresíteni kell. Ilyfajta órákat vasárnap és ünnepnapon kell tartani; az iparo-

²² A helyzet kellő ismeretének hiányában Udvardi Lakos János nem tudja értelmezni a ker. testület bejegyzését. Sopronban 1779 eleje óta rajziskola működik, ezt látogatták a kereskedőtanoncok is. (Kereskedelmi Szakoktatás 1937—38. évf. 217.)

²³ H. Matuschek: Verzeichnis über den Zustand der Zeichenklasse der königl. Freystadt Oedenburg für die zweyte Hälfte des Schuljahres 1803. Nr 695 (levéltárban.)

²⁴ Vig: Iparoktatás 115, 2. sz. jegyzet.

²⁵ A latinnyelvű 19655/1795. sz. rendelet megvan a városi levéltárban (Prot. Sen 1795. II. 1086—1101). ezt „Verdeutschung der von der Hochl. Königl. Hung. Statthalterey an den Löbl. Magistrat der Königl. Freystadt Oedenburg untern 25 September Nro 19655. auf Allerhöchstenn Befehl erlassenen Verordnung“ szövszerinti német fordításban hirdetmény céljára kinyomatta a város. A részeket innen veszem.

soknak és kereskedőknek viszont a legszigorúbban el kell rendelni, hogy tanoncaikat ez ismétlőórákra, amelyek délelőtt és délután 2—2 óráig tartanak, kivétel nélkül küldjék. A rendelet kiemeli, hogy egyes városokban már korábban létesültek ily iskolák. Ilyen hely volt kétség-telenül Sopron is, ahol már 1783-ban²⁶ szerdán és vasárnap történik a képzés, 1786-ban²⁷ vasár- és ünnepnap délelőtt és délután 2—2 óráig különféle tárgyakat tanítottak, ezt igazolják az 1792. évi tanácsi határozatok is. Ezután már mint ismétlőórák szerepelnek a rajziskola szervezetében a XIX. század elejétől addig, míg a kereskedőtanoncok nevelését a kereskedelmi testület 1846-ban²⁸ kezébe nem veszi. Ugyanez lehet a fejlődés iránya mindazokban a városokban, ahol a rajziskolák túlélték a XIX. század első három évtizedét.

Közoktatásunk 1777. évi újjászervezésével tehát megindul nálunk is a szakirányú nevelés a rajziskolában. Kezdődik ez a folyamat az ipari oktatással, ebbe az 1790-es évektől kezdve bekapcsolódik a kereskedelem is s vele együtt halad. Az 1795. évi ismétlőiskolával alakul meg először a rajziskola keretében a kereskedelmi képzés, míg a rajzoktatás továbbra is az iparoktatás szolgálatában áll. A rajziskolák a XIX. század elején kevés kivétellel elsorvadnak, megmarad azonban az ismétlő iskola, ennek gyökereiből támad fel Széchenyi eszméinek hatására gazdasági életünk kifejlése idején a kor kívánta ismeretek nyújtásával először kereskedelmi szakoktatásunk s aztán mintegy emberöltőre kezd ismét ipari szakoktatásunk ébredni.

Veszélka László.

Nevelői szempontok az iparostanonc képzésben

Talán a legnehezebb nevelői feladatokkal azoknak kell megküzdeniük, akik az iparostanonciskolai növendékek gyakorlati oktatásával és nevelésével foglalkoznak. A legnyersebb és legcsiszolatlanabb, a nagy magárahagyottság folytán a legdudvásabb talaj a nevelői megművelés számára az iparostanonciskolák tanulóinak lelkülete.

Az iskolai utasítások nagyjában meghatározzák azokat az irányelveket, melyeket követendő szempontoknak kell tekintenünk nevelői gyakorlatunkban: „Az iparostanonciskola feladata az, hogy a tanoncokból Istenfélő, hazafias érzésű, felebarátját szerető, becsületes, munkakedvelő, kellő értelemmel és szaktudással rendelkező iparost neveljen.“ E fő irányelvek mellett a tanonciskolai oktatóknak kell megállapítaniok azokat a részlet-szempontokat, melyeket adott körülmények mellett, a mindenkori viszonyok lehetőségeinek figyelembe vételével érvényesíteniök kell nevelői eljárásukban.

²⁶ Raths—Prot. 1783. 205.

²⁷ Prot. Sen. 1786. 1233—34, 1322—23.

²⁸ Mitteilungen über das Ödenburger Handelsgremium von 1690—1890. Bővebben a városi jegyzőkönyvekben.